

BOLALARDA NUTQ BUZILISHLARINING KELIB CHIQUISHIDA OILAVIY MUHITNING TA'SIRI

Bobobekova Sevinch Shuxrat qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali,

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqini rivojlantirish masalalari bo'yicha tarbiyachi va ota-onalarning birgalikdagi ishining maqsadlari, vazifalari, usullari haqida so'z yuritilgan. Ota-onalarning bolalariga logopedik yordam berish uchun o'yinlar, nutqni rivojlantirish uchun o'yin mashqlari, maktabgacha yoshdagi bolalarda lug'atni shakllantirish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Nutqi buzilgan bolalar, duduqlanish, federal, logopediya, psixologiya, nutqiy muomala, affektiv ehtiyojlar, animal bolalar, nutqiy tafakkur, psixopatalogiya, nevropatalogiya, oligofren klinikasi, sensomotor, kommunikativ-bilish.

Hozirgi kunda yurtimizda maktabgacha ta'limning yangi tizimi yaratilmoqda, shuning uchun Federal davlat standartining joriy etilishi bilan maktabgacha ta'lim muassasasining ota-onalar bilan o'zaro munosabatlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar bundan mustasno emas, chunki tarbiyachilar va ota-onalar birgalikda harakat qilsalar, ishda eng yaxshi natijalarga erishish mumkin. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, bolalarda namoyon bo'layotgan nutq buzilishlari ham bir necha yillardan buyon nutq buzilishi hamda uni tashxislash, bartaraf etish tadqiqotlari ham bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelmoqda. Bola hayotining birinchi yilini nutqgacha bo'lgan davr deb hisoblaymiz. Bunda kattalar bilan muloqot ekspressiv-mimika va predmetli harakat vositalari yordamida amalga oshiriladi. Kelib chiqish sabablariga ko'ra har qanday anomal rivojlanish turmushda va tug'ruqda orttirilgan bo'lishi mumkin. Tug'ma anomaliyalar ko'p jihatdan xomilador onaning sog'lig'i va yashash sharoitiga bog'liq. Ona qornidagi xomilaning rivojlanishiga infeksiya, intoksikatsiya, shikastlanish va boshqa omillar ta'sir etishi mumkin. Onaning xomiladorlik davrida turli xil kasalliklar bilan og'rishi, o'zboshimchalik bilan turli dori-darmonlarni bilar-bilmas iste'mol qilishi, bolaning anomal bo'lib tug'ilishiga sabab bo'lishi mumkin. Tug'ma anomaliyalar genetik, ya'ni irsiy omillar ta'siriga ham bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan eshitish, ko'rish analizatori faoliyatining buzilishi, aqliy zaiflikning nasldan bolaga o'tishi ham kuzatiladi. (fenilketonuriya, Daun kasalligi, rezus faktoring mos kelmasligi va boshqalar). Ota-onalarning alkogolizmi, narkomaniyasi, toksikomaniyalari ham bolaning anomal bo'lib tug'ilishiga olib kelishi mumkin. Turmushda orttirilgan anomaliyalar bola organizmiga tug'ilish vaqtida va undan keyingi davrlarda zararli omillar ta'sir etishi

natijasida vujudga keladi. Tugʻruq vaqtida miya shikastlanishi, vakuum-ekstraktor yoki ombur solinishi, bolaning kindigi oʻralib, boʻgʻilib qolishi (asfiksiya) va boshqalar, baʼzan uning anomal rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bolaning ilk yoshligidan (uch yoshgacha) turli kasalliklar bilan ogʻrishi, masalan, meningit, meningoensefalit, otit, markaziy nerv sistemasining shikastlanishi va boshqa shu singari dardlarni boshidan kechirishi ham anomal rivojlanishiga sabab boʻlishi mumkin. Bundan tashqari baʼzi bolalarda katta boʻlgani sari nutq rivojlanishiga hissiy deprevatsiya ham yomon taʼsir koʻrsatadi. Bola tugʻilganidan boshlab uning affektiv ehtiyojlarini (suyishi, erkalash, yaxshi koʻrish va boshqalar) qondirilmaydi. Bunday vaziyat koʻpincha ota-onalar spirtli ichimliklar qabul qilishi, chin yoki yarim yetimlik tufayli ota-ona oʻrnini bosuvchi yaqinlar oilalarida, bola tugʻilishi bilan tarbiyaga sust qaraladigan bolalar uyida tarbiyalanishi oqibatida yuzaga keladi. Oila bilan ishlashda bolalarning nutqini rivojlantirish darajasini yaxshilash uchun turli anʼanaviy va noanʼanaviy shakl va usullar:

1. guruh uchrashuvlari;

2. individual suhbatlar;

3. maslahatlashuvlar;

4. soʻroq qilish;

5. koʻrgazmali targʻibot (papkalar, eslatmalar, uslubiy adabiyotlar); bolalar bilan ochiq darslar;

6. Ochiq eshiklar kuni;

7. Ota-onalarni nutq teatri bayramlariga taklif qilish turli oʻyinlardan foydalanish mumkin. U yoki bu darajadagi nutq buzilishlari (nutq buzilishlarining xususiyatiga bogʻliq holda) bolaning barcha ruhiy rivojlanishlariga salbiy taʼsir koʻrsatadi, uning faoliyatida, yurish-turishida aks etadi. Ogʻir nutqiy buzilishlar aqliy rivojlanishga, ayniqsa, bilish faoliyati oliy darajalarining shakllanishiga taʼsir etishi mumkin. Bu nutq va tafakkurning chambarchas bogʻliqligi, ijtimoiy, jumladan nutqiy aloqalarning cheklanganligi bilan bogʻlanmagandir. Bu jarayonda bolaning atrof-muhitni idrok etishi amalga oshadi. Nutq buzilishi, nutqiy muomalaning cheklanganligi bola shaxsining shakllanishiga salbiy taʼsir koʻrsatishi, aslida boʻlmagan ruhiy buzilishlarni, Hissiy-irodaviy sohaning oʻziga xos xususiyatlarini keltirib chiqarishi, uning xarakteridagi salbiy fazilatlar (tortinchoqlik, qatʼiyatsizlik, odamovilik, salbiylik nomukammallik tuygʻusi)ning rivojlanishi uchun yoʻl ochib berishi mumkin. Logopediya fan sifatida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. U tilning, nutqning ijtimoiy mohiyati, bolaning nutqi, tafakkuri va butun Ruhiy faoliyatning chambarchas bogʻliqligi bilan belgilanadi. Ruhan sust rivojlanganlikning psixogen shaklida aqil-idrok bilish faoliyatiga aloqador kamchiliklarga aksari notoʻgʻri tarbiya natijasida paydo boʻlgan hislatlar ham qoʻshilib pirovard natijasida shaxsning rivojlanishi izdan chiqadi, unda patologik hislatlar yuzaga keladi. Ana shunday bolalarni pedagogik qarovsiz bolalardan ajrata olish lozim. Pedagogik qarovsiz bolalarning psixikasi nonormal boʻlib, ular notoʻgʻri

tarbiyalanganligi natijasida ulgurmovchi o'quvchilar qatoriga otib qoladilar. Xolbuki, ruhan sust rivojlangan bolalarda shaxsiyatning har tomonlama noto'g'ri rivojlanishi markaziy nerv sistemasidagi yengil darajadagi organik jarohatlanish bilan bog'liq. Nutq vazifasi insonning muhim ruhiy vazifalaridan bir; hisoblanadi. Nutq rivojlanishi jarayonida bilish faoliyatining oliy shakllari, tafakkur qobiliyatlari shakllanadi. So'zning ahamiyati o'z -o'zidan umumlashtiruvchi hisoblanadi va shu munosabat bilan o'zida nafaqat nutq birligini, balki tafakkur birligini ham namoyon qiladi. Ular aynan o'xshash emas va ma'lum darajada bir-biriga bog'liq bo'lmagan holda paydo bo'ladi. Lekin bolaning rivojlanishi jarayonida murakkab, sifat jihatdan yangi birlik nutqiy tafakkur, nutqiy fikrlash faoliyati paydo bo'ladi. Nutqiy muomala qobiliyatini o'zlashtirish o'ziga xos insoniy, ijtimoiy aloqalar uchun zamin hozirlaydi. U tufayli bolaning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari shakllandi va oydinlashadi, uni aks ettirish shakllari takomillashadi. Bolaning nutqni o'zlashtirishi uning xatti-harakatlarini anglash, rejalashtirish va tartibga solishga imkon beradi. Nutq buzilishining ko'pgina ko'rinishlari miya rivojlanishining barvaqt sekinlashuvi bilan bog'liq. Bunday hollarda logopedik ish markaziy asab tizimini maxsus dori-darmonlar bilan davolash orqaligina samara berishi mumkin. Bunday davoni psixonevrolog-shifokor belgilaydi. Ayrim paytlarda nutq buzilishlari his-hayajonli qo'zg'alishning kuchayishi natijasida sodir bo'ladigan harakatdagi notinchlik bilan qo'shiladi. Bunda bola maxsus davolangunga qadar logopedning ishi besamar bolaveradi. Nutqning alohida ko'rinisdagi buzilishlariga masalan, duduqlanishning ayrim turlari keskin ruhiy iztiroblar — qo'rqish, hayajon, ko'nikkan muhitning almashinishi (yaqin kishilaridan ayirilish) va boshqalar sabab bo'lishi mumkin. Ularning paydo bo'lishi vaqtida bola tegishli kun tartibi va davoga muhtoj bo'ladi, faqat Psixonevrolog-shifokor va logopedning hamkorlikda ish olib borishi uning sog'ayib ketishiga zamin hozirlaydi. Bu ma'lumotlarning hammasi shundan dalolat beradiki, logopediya pedagogik fan hisoblangani bilan u o'z oldidagi vazifalarini faqat tibbiyot fanlari va avvalo, nevropatologiya hamda bolalar psixologiyasi yordamida muvaffaqiyatli bajarishi mumkin. Anomal bolalarni, shu jumladan, nutqi buzilgan bolalarni ham o'qitish va tarbiyalash nazariyasi asab tizimi tuzilishi, uning rivojlanish xususiyatlari va vazifalari haqidagi bilimlar asosiga quriladi. Logoped nutq buzilishining nevrologik asoslarini bilishi, bolalar psixopatologiyasi masalalarini tushunishi kerak. Unda oligofreniya va ruhiy rivojlanishning tormozlanishi, harakat va his-hayajonli buzilishlarda namoyon bo'ladigan, bolalardagi ruhiy buzilishlarning eng ko'p uchraydigan shakllari haqida ham tasavvur bo'lishi lozim. Bu bilimlar unga nutq buzilishining sabablarini to'g'ri aniqlashda, tuzatishning samarali metodlarini tanlashda, bolani o'qitish va tarbiyalash hamda uning nuqsonli rivojlanishini oldini olishda yordam beradi. Nevropatologiya, psixologiya, oligofreniya klinikasi, eshitish, ko'rish, nutq a'zolari patologiyasi bilan aloqada bo'lmish nutq buzilishini farq qilgan holda tashxis qilish uchun zarurdir. Shundan kelib chiqadigan bo'lsak Sensor alaliya va eshitishning

pasaygan hollaridagi nutq buzilishlarini aniqlash eshitish faoliyatini chuqur tekshirishni talab qiladi alaliya hollaridagi nutq buzilishlarini belgilash ruhiy va sensomotor xususiyatlarini, intellektning ahvolini aniqlashsiz bo'lmaydi. Bola hayotining birinchi yilida yetakchi faoliyat shakli uni kattalar bilan hissiy-ijobiy munosabati hisoblanadi. Bu dastlabki nutqiy muloqotning shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Faqat uning asosida bolada kattalar bilan muloqotga talab shakllanadi, ovoz reaksiyalari ko'rinishida uning dastlabki shart-sharoitlari rivojlanadi, ularni ifodaliligi funksiyalari, ya'ni kommunikativ-bilish kompleksi rivojlanadi. Bu bolaning keyingi psixik rivojlanishida hal qiyuvchi ahamiyatga ega. Ushbu muammoni hal qilishning bir yo'li rivojlanish edi logopediya yo'llari loyihasi. Loyiha maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini har tomonlama rivojlantirish uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Nutq terapiyasi yo'llari- bu nutqi buzilgan bola bilan tuzatish ishlarining turli yo'nalishlari, bolani to'liq rivojlanganlikka olib boradi nutqlar: artikulyar vosita ko'nikmalarini shakllantirish, to'g'ri nutq nafasini, fonemik jarayonlarni rivojlantirish, to'g'ri tovush talaffuzini o'zlashtirish, nutqning leksik va grammatik tomonlarini rivojlantirish, izchil bayonot va har bir shunga o'xshash bola kerak bo'lgan „yo'l o'tish“ ongli ravishda, tushungan va qabul qilgan, ushbu faoliyat bo'yicha bilim va tajribani maksimal darajada o'zlashtirgan va kutilganidek, ushbu muammoni hal qilishning eng samarali usullaridan biri bu usuldir. Nutq terapiyasi amaliyotida loyihalar. Bu usul nutq terapiyasi loyihalari tarbiyachining o'zaro ta'siriga asoslangan tuzatish jarayonini tashkil etish usuli sifatida taqdim etiladi. Nutq terapevti, bola, ota-onalar va tarbiyachilar. Gipoteza loyihadan foydalanish taklif qilingan nutq terapiyasi bo'yicha loyihalar maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash o'quvchilarni tezroq, osonroq va kuchliroq qilish imkonini beradi “tayinlash” bolaning amaliy faoliyat jarayonida olgan bilimlari, ko'nikmalari bolaning motivatsiyasini va ota-onalarning bolalarining nutqini rivojlantirishga qiziqishini oshiradi. Maqsad: maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini to'liq rivojlantirish salohiyatini oshirish.

Vazifalar:

1. Bolada jarayonda faol ishtirok etish istagini uyg'otish,
2. Bolalarning nutqi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.
3. Idrok, diqqat, xotira jarayonlarini faollashtirish.
4. Tuzatish chora-tadbirlari miqdorini oshirish.
5. Motivatsiyani, qiziqishni oshirish nutq terapiyasi darslari, birlashtirish bolalarni faol bilish jarayoni uchun.
6. Bolalarni birgalikda ishlashga undash.
7. O'qituvchilar va ota-onalarning sa'y-harakatlarini birgalikdagi faoliyatda birlashtirish nutq buzilishlarini tuzatish, ota-onalardan keng foydalanish salohiyat.
8. Bolalarning birgalikdagi ishlab chiqarish faoliyatini rag'batlantirish. Turli loyiha davomiyligi – uzoq muddatli. Ishtirokchilar tarkibi bo'yicha loyiha – kichik guruh. A'zolar: bolalar ro'yxatga olingan nutq terapiyasi markazi, ularning ota-onalari,

o'qituvchilari nutq terapevti. Ishtirokchilarning faolligiga ko'ra loyiha- amaliyotga yo'naltirilgan, bolalarda to'g'ri nutq nafas olish; shakllangan barmoq harakatlari, umumiy vosita ko'nikmalari; o'quvchi nutqining barcha tomonlarini rivojlantirishda ijobiy dinamika; bolalarda keskinlik va qattqlikning yo'qligi; nutq terapiyasi markaziga boradigan bolalarning somatik salomatligini yaxshilash; ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan bolalar bilan darsda sog'liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalardan foydalanish.

Uyda bolalar uchun nutq terapiyasi darslari.

Nutq terapiyasi bo'yicha ochiq dars

1. "Tabassum" Kuchli cho'zilgan lablarni tabassum bilan saqlang. Tishlar ko'rinmaydi.

2. "Yong'oq" Og'zingizni yoping, tilingizni bir yonoqqa, so'ngra ikkinchi yonoqqa qo'ying.

3. „Topishmoqli – xaltacha“ o'yini. (Shivirlab gapirish).

Logoped: Bog'bon barcha mevalarni terib xaltachaga soldi, lekin xaltachada sabzavotlar ham bor ekan. Bolalar siz diqqat bilan meni eshitasiz. Agar men mevalarni olsam sizlar shivirlab —ha deysizlar, agar men sabzavotlarni olsam shivirlab —yo'q deysizlar.

Logoped: Olma daraxtda o'sadimi? — Bolalar shivirlab «ha».

Logoped: bolalar sizlar daraxtda va yerda nimalar o'sishini yaxshi bilasizlar. Endi nima tepada, nima pastda o'sishini barmoqlaringiz bilan ko'rsating. Men sizlarga shivirlab meva va sabzavotlarni aytaman sizlar esa shivirlab ularning qayerda o'sishini aytasizlar va barmoqlaringizning harakati bilan ko'rsatasizlar Bu o'yin bolalarda mayda qo'l motorikasi, hamda nutqni rivojlantirishga qaratilgan.

Harakatli o'yinlar

“Quyong'lar va bo'ri ” o'yini. Bitta bola bo'ri, qolgan bolalar esa quyong' bo'lishadi. Quyong'lar yarim doira shaklda stulda o'tiradilar. Logoped quyong'larga qarab shunday deydi;

—Qani quyong'halar sizlar o'rmonda sakrab o'ynab yuribsizlar. Bolalar sakrab, quyong' harakatiga taqlid qiladilar.

Logoped: —Quyong'lar qarang'larchi o'rmonda bo'ri ko'rinyapti. Xonaning burchagida bo'ri kela boshlaydi. Shunda barcha quyong'lar —uychalariga, stullariga o'tirishadi. O'yin shu tarzda davom etadi.

Ovozli talaffuzda nuqsonlari bo'lgan bolalar so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. Eng ko'p uchraydigan muammolar – bu burross, tovushlarning buzilishi, talaffuz qilish qiyin bo'lganlarni almashtirish yoki o'tkazib yuborish. Ushbu turdagi nuqsonlar yengil deb hisoblanadi va dislokatsiya deb ataladi. Ularni nutq terapevti bilan sinfda tuzatish nisbatan oson. Ammo ularning markaziy asab tizimining mag'lubiyati bilan bog'liq bo'lgan murakkab variantlari mavjud bo'lib, unda tilning yoki butun pastki

jag'ning normal ishlashi bilan bog'liq muammolar mavjud. Bunday nuqsonlar juda va juda qiyin tuzatiladi. Shu bilan birga, xirillagan va hushtak tovushlarini aytib, bola tilini tishlari orasiga qo'yadi, shuning uchun hushtak tovushi o'rniga u "f" tovushini oladi ("mafyna" – "mashina" o'rniga). "r" tovushining noto'g'ri talaffuzi (laringeal yoki uning to'liq yo'qligi) ham juda keng tarqalgan. Qoida tariqasida, nutq terapiyasini 3-4 yil, ba'zan esa oldinroq boshlash rivojlanish dinamikasini hisobga olgan holda muddatidan oldin amalga oshiriladi. Nutq terapevti har bir bola bilan alohida ishlaydi. Bitta individual tovushni ishlab chiqarish, qoida tariqasida, bir nechta seanslarda amalga oshiriladi. Rivojlanishda jiddiy og'ishlar bo'lsa, nutq terapiyasi mashg'ulotlariga qatnashish ancha uzoq davom etadi. Bu buzilishning sababi tilning juda qattiq frenulumidir, ammo organik shikastlanishlar yo'q. Keyin uyda siz chaqalog'ingiz bilan cho'zish mashqlarini bajarishingiz kerak. Bunda sizga defektolog yordam beradi. Ota-ona oilasi hamma narsaning asosidir ko'pincha oilada chaqaloq bilan ko'p gaplashish odatiy hol emas. Ular u bilan "bolalarcha" tilda gaplasha oladilar. Yoki u oilaviy janjallarning guvohiga aylanadi. Bularning barchasida, qoida tariqasida, nutqning rivojlanishi to'xtatiladi. Til ko'nikmalarini normal rivojlantirish uchun qulay uy muhiti juda muhimdir. Siz har doim chaqalog'ingiz bilan gaplashishingiz kerak – o'yin yoki yurish paytida, ovqat paytida va yotishdan oldin. Farzandingizga she'rlarni yodlashni va kitoblarni ovoz chiqarib o'qishni unutmang. kerak. "Kubok" mashqi. Og'zingizni kengroq oching, tilingizni chiqarib oling va uchini va qirralarini ko'tarib, stakan shaklini berishga harakat qiling. Siz ma'lum bir raqamni hisoblayotganingizda, bolaga tilni shu holatda ushlab turishga harakat qiling. Mashq ham 3 dan 5 martagacha takrorlanadi.

"Biz murabbo yeymiz."

Og'zingizni ochib tabassum qiling. Pastki jag'ning harakatsizligini kuzatib, yuqori labni keng yalang. Mashqlarni bajarganingizdan so'ng, muammoli tovushlarni o'z ichiga olgan so'zlarni takrorlashga o'ting. Siz ular bilan kartalarni oldindan tayyorlashingiz mumkin. Ishlayotgan tovush avval bir necha marta alohida (7 dan 10 gacha), so'ngra so'zlarda takrorlanishi kerak. To'g'ri so'zlar bilan til burmalarini tanlash juda foydali, ularning talaffuzi kamchiliklarni tuzatishni sezilarli darajada tezlashtiradi.

Xulosa

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda xulosa qilish mumkinki, har qanday kasallikni davolash, davo usullarini izlashdan ko'ra o'sha kasallikning oldini olish eng ko'p samarasini beradi. Shunday ekan yurtimizda sog'lim oilaviy muhit hamda sog'lom avlod tarbiyalanishi shakllanishi uchun barcha profilaktika ishlarini amaliyotga tadbiiq etishimiz lozim. Bolalar tarbiyasiga, sog'lig'iga e'tiborli bo'ilishimiz hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Zero, har tamonlama sog'lom avlod buyuk kelajagimiz darvozasining kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M.Y.AYUPOVA . Logopediya. „ O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti" 2007. [5,6,11] bet.
2. M.TOSHMATOVA. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqning rivojlantirish usullari .[5, 47,48] bet.
3. RAHMONOVA.V.S.Korreksion pedagogika va logopediya. Toshkent ,, Iqtisod-Moliya 2007.[16, 37] bet.
4. minikar.ru. Uyda bolalar uchun nutq terapiyasi darslari. Nutq terapiyasi bo'yicha ochiq dars.